

ՄԱՍ

**«Տեսլականն առանց գործի ցնորք մըն է». գրույց դոկտ.
Ռազմիկ Փանոսեանի հետ**

Դոկտ. Ռազմիկ Փանոսյանը և Աննա Գիվարգիզյանը Համահայկական զարգացմաժողովի օրերին, Երևան, 2022 թ.

«Գալուստ Կիլյաճեանի հիմնադրամ»-ը գտնվում է Պորտուգալիայի Լիսաբոն քաղաքում: Այն հիմնադրվել է 1956 թվ.-ին հայ մեծահարուստ նավթարդյունաբերող Գալուստ Գյուլբենկյանի կտակի համաձայն: Հաստատության հիմնական նպատակը գիտության, կրթության, առողջապահության և արվեստի զարգացմանն աջակցելն է:

Խնամակալների խորհրդի կողմից կառավարվող այս հիմնադրամը մեծ նյութական բարիքներ է բերում պորտուգալական պետությանը:

Գալուստ Գյուլբենկյանի դստեր ամուսնու՝ Գևորգ Եսայանի ջանքերով հետազայում հիմնադրամում բացվում է Հայկական համայնքների բաժանմունքը, որը ֆինանսական մեծ աջակցություն է ցուցաբերում Սփյուռքի հայ մշակութային միություններին, հայկական դպրոցներին, հոգևոր հաստատություններին, ինչպես նաև կրթաթոշակներ է տրամադրում հայ աշակերտներին և ուսանողներին:

2013 թ.-ից Հայկական բաժանմունքի տնօրենը դոկտ. Ռազմիկ Փանոսյանն է:

Ռազմիկ Փանոսյանը քաղաքագիտության դոկտորի կոչումն ստացել է Լոնդոնի Տնտեսագիտության համալսարանում

2002 թ.-ին պաշտպանելով «Տարասիյուռ(multilocal) ազգային ինքնությունը և ազգայնականության ժամանակակից քաղաքականությունը. Հայաստանը և նրա սփյուռքը» թեմայով թեզը: Դասավանդել է նույն դպրոցում և Լոնդոնի արևելյան ու աֆրիկյան հետազոտությունների համալսարանում:

Նա եղել է Մարդու իրավունքների և ժողովրդավարության զարգացման միջազգային կենտրոնի՝ քաղաքականության գծով տնօրեն, նաև որպես խորհրդատու է ծառայել միջազգային կազմակերպություններում, այդ թվում՝ Միացյալ ազգերի կազմակերպության զարգացման ծրագրում (USDP):

2006 թ.-ին Կոլումբիայի համալսարանի հրատարակած՝ «Հայերը. արքաներից և քահանաներից մինչև առևտրականներ և կոմիսարներ» («The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars») աշխատության հեղինակն է:

Դոկտ. Ռազմիկ Փանոսյանի հետ գրուցում է «Ժամ» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Աննա Գիվարգիզյանը:

— Ծնվել եք Լիբանանում, մեծացել Կանադայում, սովորել Անգլիայում: Հետաքրքրական է, ինչպե՞ս դարձաք Պորտուգալիայում գտնվող «Գալուստ Կիլյաճեանի հիմնադրամ»-ի հայ համայնքների բաժնի տնօրենը:

— Առաջին անգամ ըլլալով, Հիմնարկությունը որոշած էր միջազգային բաց մրցոյթի միջոցով նոր տնօրեն մը գտնել Հայկական Բաժանմունքին համար: Բարեկամ մը գործին ծանուցումը դրկեց ու թելադրեց որ դիմեմ: Դիմեցի: Բաւական խստապահանջ ընթացք մըն էր: Չորս հարցազրոյցներէ (interview) ու յաւելեալ ստուգումներէ ետք, գործը ինձի առաջարկեցին: Գործին համար էր որ Փորթուկալ փոխադրուեցայ 2013-ին սկիզբը: Իւրայատուկ պաշտօն մըն է. այլազան լեզուներ իմանալէ զատ, տնօրենը պէտք է ծանօթ ըլլայ հայկական աշխարհի իւրայատուկութիւններուն, հայագիտական ասպարէզին, ինչպէս նաեւ նախագիծեր մշակելու ոլորտին ու մարդասիրական գործունէութիւն ծաւալելու (philanthropy) դաշտին: Անշուշտ տեսլական մըն ալ պէտք է ունենայ բաժանմունքին ապագայ ուղղութիւններուն եւ աշխատանքին վերաբերեալ:

— Հայ համայնքներ ասելով նկատի է առնվում ողջ Սփյոռքը:

— Այո: Անկարելի է ամեն համայնքի մէջ ներդրում ունենալ, բայց ծրագիրներ կը հովանաւորենք տասնրիկնգէ աւելի

երկիրներու մէջ՝ Գանատայէն Արժանթին, Լիբանանէն Միացեալ Նահանգներ, իսկ անցեալ տարի մեր համալսարանի կրթանպաստները հասան մօտ քսան երկիրներէ ուսանողներու:

—Ունե՞ք հայաստանյան ծրագրեր:

—«Անշո՛ւշտ: Հիմնարկութիւնը երկար տարիներ է ի վեր գործունեայ է Հայաստանի մէջ: Այս յանձնառութիւնը կը յարատեւէ՝ կարելու թարգմանական ծրագիր մը կը հովանաւորենք, լեզուի հետ կապուած թերմաբանական շատ մը ծրագիրներ Հայաստանէն կը ղեկավարուին, համալսարաններու հետ կը գործակցինք որոշ գիտական ծրագիրներու շուրջ, հետազօտական աշխատանք կը խրախուսենք, ինչպէս նաեւ հրատարակութիւններ, շեշտը դնելով նորարար մօտեցումներու եւ քննական մտածողութեան վրայ:

—Ի՞նչ հիմնական դժվարություններ եք ունեցել հայաստանյան ծրագրերն իրականացնելիս:

— Երբեմն արհեստավարժութեան պակասը գործը կը դժուարացնէ:

—Առհասարակ, ի՞նչ տեսլական, առաքելություն և ռազմավարական ուղղություններ ունի հիմնադրամի հայ համայնքների բաժինը:

— Մեր մօտեցումը սփիւռքակեդրոն է: Այս իմաստով կը տարբերինք ուրիշ շատ մը կազմակերպութիւններէ: Կը հաւատանք որ Սփիւռքը պէտք է հզօր ըլլայ, իր ինքնութիւնը ոչ թէ միայն պահէ, այլև յարատեւօրէն կերտէ: Արեւմտահայերէնի զարգացումը հիմնական է մեզ համար ու այդ ուղղութեամբ շատ մը ծրագիրներ կը հովանաւորենք, դպրոցներու եւ ուսուցիչներու հետ կը գործակցինք, արեւմտահայակեզու նորարար մշակոյթ կը քաջալերենք, մանկապատանեկան նիւթեր եւ ձեռնարկներ կը հովանաւորենք: Մեր պիտոճէին մէկ կարելու մասը համալսարանի կրթանպաստներու կը յատկացուի, մանաւանդ Հայագիտութեան ոլորտը սատարելու: Թերեւս անհամեստութիւն է, բայց կրնամ ըսել որ երբ արեւմտահայերէնին սատարելու մասին է խօսքը, մեր ներդրումը հիմնական է եւ Կիւպէնկեանի դերը առաջնահերթ:

—Իսկ ի՞նչ կատարե՞ք Հայաստան-Սփյուռք կապի մասին: Ծառերը գտնու՞մ են, որ այդ կապը չի կայացել: Համամի՞տ եք:

— Ծատ բարդ ու նուրբ նիւթ մըն է որուն մասին կարելի է ժամերով խօսիլ: Բայց հակիրճ պատասխան մը տամ մեկնակէտս առնելով ձեր խօսքը՝ «Ծառերը գտնու՞մ են, որ այդ կապը չի կայացել», իրաւունք ունիք, միշտ այդ մտածելակերպը կայ որ Հայաստան-Սփիւռք կապը թոյլ է, իր կարողականութեան չէ հասած եւ եթէ միայն այդ «թաքուն բանալին» գտնէինք, շատ աւելի սերտ կապեր պիտի հաստատուէին ու լայնածաւալ համագործակցութիւն պիտի գոյանար: Երեսուն տարի է այս սպասումին մէջն ենք...

Երեք տասնամեակ ջլաջողելէ ետք արդէօք ժամանակը չէ՞ մտածելու որ թերեւս այդ կախարդական բանալին գոյութիւն չունի, այսինքն՝ Հայաստան-Սփիւռք կապը շատ աւելի հզօր ձեւով պիտի չկայացուի ու պէտք է հաշտուինք այս իրողութեան հետ: Սփիւռքի ու Հայաստանի իրականութիւնները այս են, կարողականութիւնը այս է: Թէ՛ Հայաստանը եւ թէ՛ Սփիւռքը իրարմէ չափազանցուած սպասումներ ունին, որոնք անկարելի է գոհացնել, ու այդ պատճառով միշտ իրարմէ յուսահատ կը մնան ու ըստ ինձ՝ պիտի շարունակեն մնալ:

Ուրեմն ի՞նչ ընել: Երբեւիցէ չեմ ուզեր այդ տպաւորութիւնը ձգել որ պէտք չէ փորձենք կամ ձգտինք աւելի լաւ ընելու: Իմ մօտեցումս այն է որ ժամանակ չկատենք սպասելով աւելի սերտ կապերու կամ այն առասպելական «միութեան» (որ երբեք պիտի չգայ), այլ՝ ամեն մարդ կամ հաստատութիւն իր կարելիութեան սահմաններուն մէջ ընէ ինչ որ ինքը կը փափագի իրականացնել իր համայնքին կամ հայրենիքին մէջ: Այդպէս է որ աշխատանքը առաջ կ'երթայ, երկիր ու գաղութ կը կերտուի... քայլ առ քայլ, քար առ քար, ծրագիր առ ծրագիր:

—Ի՞նչ է, ըստ Ձեզ, պակասում Հայաստանին և ի՞նչն է չափազանց շատ:

— Ի՞նչ կը պակսի՝ Հայաստանը տեսնել միջազգային պարունակին մէջ: Իսկ այն ինչ որ շատ է՝ ինքնագովութիւն:

—Մեկ տարվա մեջ մոտ քանի՞ նախագիծ եք իրականացնում:

— Միջին հաշուով, տարին 200-էն 250 նոր դիմումնագիր կը ստանանք ծրագիրներու նպաստի համար, որոնց մօտաւորապէս մէկ-երրորդը կը հովանաւորենք, մէկէն-երեք տարուայ ժամանակաշրջաններով: 2021-ին, 145 ընթացիկ ծրագիրներ ունէինք: Այսինքն՝ ամեն տարի 150-ի մօտ ծրագիր կը կառավարենք, տարբեր չափերով՝ 2.000 Եւրոյէն մինչեւ 250.000 Եւրօ:

Կրթանպաստներու պարագային, տարին 100-էն 140 նոր ուսումնաթոշակներ կը հայթայթենք ուսանողներու ու համալսարանական հետազօտողներու, տարբեր չափի գումարներով, գոհացնելով դիմողներուն 30-էն 40 տոկոսը: Գումարները 1.000-էն 25.000 Եւրոյի սահմաններուն մէջը կրնան ըլլալ:

—Ինչպե՞ս եք որոշում որ նախագծին օժանդակել, որին՝ ոչ:

— Նախ կը նայինք թէ ծրագիրը մեր ռազմավարական գիծերուն մէջ կ'իյնա՞յ թէ ոչ: Կարելու է որ նորութիւն մը բերէ իր բնագաւառին մէջ: Անշուշտ դիմումնագիրին որակը, դիմողներուն կարողութիւնը եւ պիտոճէն կարելու դեր ունին գնահատումին գործընթացին մէջ: Միշտ կ'ուսումնասիրենք նաեւ ծրագրի մը ազդեցութիւնը (impact)՝ թէ տուեալ նախագիծը որքանո՞վ դրական ներգործութիւն կրնայ ունենալ:

—Ձեր իրականացրած ո՞ր հիմնական նախագծերն եք համարում ամենաարժեքավորները: Եվ ինչո՞ւ:

— Ամեն ծրագիր, մեծ կամ փոքր, իր արժէքը ունի: Սակայն, շիտակ է որ կարգ մը ծրագիրներ աւելի՞ ազդեցութիւն կ'ունենան քան ուրիշներ: Օրինակ՝ խելախօսներու ուղղագրիչները (թէ՛ արեւմտահայերէն եւ թէ՛ արեւելահայերէն) շատ մեծ ազդեցութիւն ունին. կրնա՞ք երեւակայել անգլերէն կամ ռուսերէն գրել առանց սրբագրիչներու: Հիմա հայերէնն ալ նոյնանման գործիքներ ունի, որոնք նոյնիսկ անվճար են: Ուրիշ հիմնական նախաձեռնութիւն մըն է «Հայկական Սփիւռքի Հարցախոյզ» հետազօտական ծրագիրը, որովհետեւ առաջին անգամ ըլլալով կը ծանօթանանք Սփիւռքին՝ իսկական տուեալներու հիման վրայ: Արդէն իսկ նշեցի թարգմանութեան ծրագիրը՝ Հայաստանի մէջ:

հայերենով կարելի է կարդալ կարելուր հեղինակներու գործեր որոնք հսկայական ազդեցութիւն ունեցած են աշխարհի մտածողութեան վրայ, ինչպէս՝ Միշել Ֆուկո, Եղուարդ Մայիդ, Յուրգեն Հարերմաս, Հաննա Արենդթ, Այան Բադիու եւ այլն. գալ տարի յոյս պիտի տեսնէ նաեւ Սիմոն դը Բովուարի կոթողական գիրքը: Այլազան արեւմտահայերէնի ուսուցիչներու վերատրակաւորման ծրագիրներ կը հովանաւորենք որ ուղղակի ազդեցութիւն ունին Սփիւռքի մանկավարժութեան բարելաւումին վրայ: Եւ վերջապէս կարելի չէ չիշել yerik.com-ը որ շատ հաճելի մանկական ծրագիր մըն է արեւմտահայերէնով:

—Իսկ ամենամանկա՞տը, լինո՞ւմ է այդպէս:

— Անիմաստ ծրագիրներ չենք հովանաւորեր: Բայց երբեմն նախագիծեր չեն յաջողիր այլազան պատճառներով: Կարելուր է սորվիլ այդ ծախողութիւններէն: Օրինակ՝ փորձած ենք մանկապատանեկան համակարգչային կամ խելախօսի յաւելումներ (app) հովանաւորել որ ծախողած են: Այդ փորձառութենէն սորուած ենք, որ շատ դժուար է քով-քովի բերել երեք հիմնական մասնիկները յաջող յաւելում մը ստեղծելու՝ թեքնաբանութիւն, մանկավարժութիւն եւ արեւմտահայերէնի հմտութիւն:

—Պատմէք ինչ-որ հետաքրքրական, հումորային կամ կուրյոզ, դէպքի մասին, որը կապված է Ձեր աշխատանքային գործունեւոյթյան հետ:

— Մի քանի տարի առաջ, երբ Փրոֆեսոր Ճոնայան Քոնլինը իր հեղինակաւոր կենսագրական գիրքը՝ «Պարոն հինգ տոկոս», կը գրէր Գալուստ Կիւլպէնկեանի մասին, երկար ամիսներ Հիմնարկութեան արխիւներուն մէջ թաղուած էր: Գրեթէ ամեն օր, արխիւը փակուելէ ետք, գրասենեակէս կ'անցնէր ու կը հարցնէր այս կամ այն հայերէն բառին իմաստը: Կիւլպէնկեան ընտանիքին նամակագրութիւնը ընդհանրապէս եղած է ֆրանսերէնով կամ անգլերէնով, որոնց մէջ օգտագործուած են հայերէն բառեր: Օրինակ՝ Նուպար Կիւլպէնկեանը իր հօրը՝ Գալուստին կը գրէ անգլերէնով որ Պարոն «Այսինչեան»ը այցելած է ու իր խօսակցութեան միակ նիւթը եղած է «տուր-տուր», «տուր-տուր»ը գրելով հայերէն (յատինատառ). Ճոնայանին բացատրեցի թէ «տուր-տուր» ի՞նչ կը նշանակէ: Օր մըն ալ Ճոնայանը ոգեւորուած եկաւ ու հարցուց՝ «Թեթեւտիկ ի՞նչ ըսել է»: Հարցուցի թէ այդ բառը ուրկէ՞ բերած էր: Պատասխանեց ըսելով որ Գալուստը իր մօտիկ բարեկամին նամակ մը գրած է 1914-ին, ընտանեկան դժուարութիւններու մասին եւ մէջը նշած է, ակնարկելով իր կնոջը՝ Նուարդին: Այդ մէկը անգլերէնով բացատրելը Փրոֆեսոր Քոնլինին աւելի դժուար եղաւ...

—Ձեր բաժանմունքն ի՞նչ կառուցվածք ունի, քանի աշխատող ունեք:

— Եօթը հոգի ենք՝ չորսը հայ, երեքը Փորթուկալցի: Ունինք նաեւ Լիբանանի մէջ ներկայացուցիչ մը որ Լիբանանի հետ կապուած ծրագիրները կը ղեկավարէ: Պէտք է նաեւ նշեմ որ Կիւլպէնկեանը շատ մեծ Փորթուկալական հիմնարկութիւն մըն է. Հայկական Բաժանմունքը Հիմնարկութեան քսաներկու բաժանմունքներէն մէկն է:

—Խոսենք առաջիկա ծրագրերից: Միաժամանակ քանի՞ նախագիծ է իրականացվում և ի՞նչ ակնկալիքներ ունեք:

— Այժմ մեր յաջողը հնգամեայ ծրագիրը մշակելու ընթացքին մէջն ենք: Պիտի շարունակենք շեշտը դնել արեւմտահայերէնի վրայ, Սփիւռքի վրայ, ինչպէս նաեւ կրթանալաստներու եւ հետազօտական աշխատանքներու վրայ՝ մանաւանդ «հումանիտար» եւ հասարակական գիտութիւններու ոլորտին մէջ, որոնք կը սատարեն քննական մտածողութեան զարգացումին:

Անձնական հարցեր

—Միրո՞ւմ եք Ձեր աշխատանքը:

— Շատ:

—Տեսն՞լ եք Ձեր տատիկ-պապիկներին:

— Երկու մեծ-հայրերս ու մեծ-մայրերս ցեղասպանութենէն վերապրողներ եղած են: Բարեբախտութիւնը ունեցած եմ իրենց հետ մեծնալու մինչեւ 12 տարեկան, որմէ ետք Գանատա փոխադրուեցանք: Իրենցմէ քիչ մը Քեսապի բարբառը սորուած եմ:

—Նկարագրէք Ձեր մանկւոյթյան ամենանշանակալից օրերից մեկը, որ միշտ հիշում եք:

— Այն օրը որ Լիբանանը ձգեցինք ու Գանատա հասանք՝ ինձ համար նոր ծնունդ մըն էր, իսկ ծնողքիս համար՝ մեծ մարտահրաւեր:

—Իսկ ե՞րբ առաջին անգամ Հայաստանը տեսաք:

— 1987-ին, խումբ մը Գանատահայ ուսանողներու հետ:

—Որպէս գրողի, այսօր գիրքն ընդունա՞լ է ազդել մարդկութեան վրա անպես, որ փոխի աշխարհայացք, ազդի ապագայի վրա:

— Անշուշտ: «Առանց գիրքի տուն մը կը նմանի առանց հոգիի մարդու մը» ասացուածքը շատ շիտակ է:

—Ի՞նչ գիրք եք կարդում հիմա:

— Նոր վերջացուցի Գանատացի գրող Մատելյն Դեյնի գիրքը՝ «Մի ըսեք որ ոչինչ ունինք» (Madeleine Thien, “Do Not Say We Have Nothing”): Հոյակապ վեպ մըն է Չինաստանի մասին: Յաջորդ վեպը հայերէն պիտի ըլլայ (փոխն ի փոխ անգլերէն ու հայերէն վեպ կը կարդամ):

— **Ո՞րն է Ձեր սիրած աֆորիզմը:**

— «Տեսականն առանց գործի ցնորք մըն է: Իսկ գործն առանց տեսականի մղձաւանջ մըն է». ճափոնական ասացումը:

Զրուցեց **Աննա Գիվարգիզյանը, Երևան, 2022 թ.**